

Miscellanea

Vitalis van Savigny en Norbert als *Wanderprediger*

J.J. van Moolenbroek heeft zopas de synthese voorgelegd van twintig jaar studie over de *Wanderprediger* Vitalis van Savigny († 1122)¹). Dit werk omvat hoofdzakelijk een zeer uitgebreide bronnenstudie, waarin echter ook de inhoud van de bron meestal vrij uitvoerig wordt weergegeven, en een eerder korte biografie van Vitalis (blz. 148-208). Het historisch kader van de *Wanderpredigt* wordt steeds ter verklaring ingeroepen en bovendien in een afzonderlijk hoofdstuk bestudeerd (121-243). In een laatste hoofdstuk tenslotte worden een aantal archivaal- bronnen opnieuw uitgegeven (249-322).

Ziedaar reeds een welgevulde spijkskaart. De auteur zal het ons hopelijk niet kwalijk nemen indien we hier, eerder dan een beoordeling van zijn werk, beogen aan te tonen in welke mate zijn resultaten vergelijkbaar zijn met wat we over Norbert weten. Daardoor zal trouwens tegelijk duidelijk worden hoezeer dit boek kan bijdragen tot een betere kennis van het fenomeen *Wanderpredigt*. De fundamentele vraag blijft immers altijd: op welke figuren mag men het etiket *Wanderprediger* plakken en waarom? Bestaan er voldoende overeenkomsten in hun opvattingen en gedragingen om hen tot één en dezelfde groep te rekenen? Op deze laatste vraag antwoordt de auteur bevestigend voor Vitalis en Robrecht van Arbrissel (20) en verderop ook voor Vitalis, Robrecht en Bernard van Tiron (50-52 en 218/9).

Bij lezing van dit werk over Vitalis van Savigny stoot men op heel wat gelijkenissen met de *Vitae Norberti*. Hierbij zal men echter moeten onderscheid maken tussen de algemeen gebruikelijke hagiografische topoi, die in beide heiligenlevens voorkomen en anderzijds de meer betrouwbare historische gegevens die beide figuren gemeenschappelijk hebben en waardoor men Norbert terecht als één van de *Wanderprediger* mag beschouwen.

Bij de hagiografische topoi, die niet noodzakelijk alleen bij de *Wanderprediger*, maar in elke *Vita* kunnen opduiken, kan men legenden

¹) Jaap van MOOLENBROEK, *Vital l'ermite, prédicateur itinérant, fondateur de l'abbaye normande de Savigny. Traduit du néerlandais par Anne-Marie NAMBOT*, Assen, Maastricht (Van Gorcum), 1990, in-8°, VII-395 blz. (fl.62,50).

aanstippen als het spinwonder (64), het talenwonder (64,70,167), de gave van profetie (62), het verlangen naar het martelaarschap (63,218, en bij Norbert in *Vita B*²), de goede geur van het overleden lichaam (65), de visioenen op de dag van het overlijden om de gelukzaligheid van de overledene te bewijzen (73), de strijd om het dode lichaam (71), hoewel die ongetwijfeld in een aantal gevallen werkelijk heeft plaatsgevonden, het dragen van een boetekleed (166) e.d.m.³) Ook bij de vredeftichtingen, die bij de *Wanderprediger* vaak voorkomen, maar toch wellicht niet als hun monopolie mogen worden beschouwd, is het scenario gelijkaardig. Bij weigering zich te verzoenen worden de weerspannigen bedreigd met een slecht levenseinde (171).

Belangrijke gelijkaardige kenmerken, bij vele of alle *Wanderprediger* en speciaal bij Norbert, zijn echter het blootsvoets lopen (65,166,222) of met een ezel reizen (27,65,166), dat ook bij Bernard van Tiron vermeld wordt (43). Het dragen van een habijt van ongeverfde wol (28,191), de conformiteit die wordt nagestreefd tussen leer en leven (28), het prioritaair beklemtonen van de prediking (68), zelfs na de stichting van een klooster (17,165,247), met als hoofdthema's de vredeftichting (25,69,169) en de boete (166), — zij verheffen daarbij hun stem als een bazuin, met verwijzing naar dezelfde tekst van *Isaïas*, 58,1 (166), — de prediktoelating die zij krijgen van de paus (165,237), het langdurig prediken met daarna nog het beantwoorden van de vragen van het gehoor (169). Noch van Vitalis, noch van Norbert bleven geschriften bewaard. Waarschijnlijk hebben ze ook niet geschreven (1).

De stichtingen van Robrecht van Arbrissel en Vitalis van Savigny waren volgens de auteur niet gedwongen (239) en wellicht heeft men dit aspect overdreven in het geval van Norbert. Gelijklopend is verder hun positieve houding tegenover de opname van vrouwen (70,186,197,227); zij durven kritiek uiten op de paus (64); een eerste klooster wordt snel gebouwd in hout (181); de beginperiode is moeilijk (206) en dat is uiteraard lang niet altijd ongeloofwaardig. De eerste opvolger van de charismatische figuur in hun stichting houdt er andere opvattingen op na (192), hij is meer een organisator (196), en bij de statutenkeuze ondergaan zij de invloed van de cisterciënzers (191). Bij de stichting is de uitgekozen plaats al enigszins ontgonnen (200) en al vlug nadien

²) Zie de *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1990, LXVI, nr. 3-4: *De Vita B tegenover Norbert*.

³) Bij deze opsomming wordt uiteraard nog niets gezegd over de waarheidswaarde van elk van deze topoi. Die moet voor elk geval afzonderlijk worden onderzocht.

worden andere inkomsten aanvaard (204) dan degene die voortkomen uit de eigen handenarbeid (205). Daardoor zijn processen niet uit te sluiten (208). Zelfs inzake karakter blijkt er overeenkomst te bestaan waar Vitalis afgeschilderd wordt als koppig, gepassioneerd, met aanleg voor boeteprediking (210) en ostentatief optreden (248).

Er bestaan dus opvallende gelijkenissen tussen de levensloop en de levenswijze van Vitalis en Norbert. Dat zij elkaar ooit hebben ontmoet is eerder onwaarschijnlijk. Dit kan, voor zover bekend, enkel gebeurd zijn op het Concilie van Reims in 1119, doch dit was een druk bijgewoond concilie en de aanwezigheid van Vitalis aldaar kan niet worden bewezen (26,64,70,189,190).

Daarnaast echter merkt men in het leven van Vitalis ook enkele verschilpunten met het leven van Norbert. Vitalis was niet van adel (68,149) en hij schijnt dan ook, meer dan Norbert, de armen te verdedigen (170,211). Hij kent veel meer oppositie van de geestelijkheid, althans volgens de bewaarde bronnen, wat zou toe te schrijven zijn aan het veelvuldig voorkomen van gehuwde priesters in Normandië (168). De auteur van dit werk hecht geen geloof aan de moordpogingen die tegen Vitalis zouden zijn ondernomen (69), doch in het geval van Norbert zijn deze ongetwijfeld geloofwaardig als voorspel op de opstand van juni-juli 1129 te Maagdenburg. Over de omhalingen die de rondtrekkende predikers hielden of lieten houden onder het gehoor (168), vernemen we niets in de bronnen over Norbert. Vitalis was vergezeld van monniken die zelf ook predikten (192,195), terwijl Norbert blijkbaar voor het eerst zijn volgelingen aan het prediken zette te Antwerpen in 1124. Vitalis wijdde zijn stichting Savigny niet toe aan Onze-Lieve-Vrouw zoals vele van zijn tijdgenoten, maar aan de Drie-vuldigheid (207). Tenslotte schijnt Vitalis minder letterlijk het evangelie te willen volgen (234), minder gekant te zijn tegen het voeren van processen (208) en eerder voor de Regel van Benedictus te kiezen dan voor die van Augustinus (246).

Indien men nu de gelijkenissen en verschillen tussen Vitalis en Norbert tegen elkaar afweegt, moet men tot het besluit komen dat de balans duidelijk doorslaat ten voordele van de gelijkenissen. Men mag dus terecht ook Norbert een *Wanderprediger* noemen.

Dit werk zal uiteraard in de eerste plaats de belangstelling opwekken van degenen die de *Wanderpredigt* wensen te bestuderen. Toch zou men het ook kunnen aanbevelen als cursus van historische kritiek, toegepast op hagiografische bronnen. Weinig standpunten van de auteur kunnen

worden aangevochten, al zal natuurlijk elk mediaevist vanuit zijn vertrouwdheid met de twaalfde-eeuwse bronnen eigen klemtonen leggen. Alleen lijkt het niet helemaal nauwkeurig te stellen dat Norbert predikte in de Frans-Duitse grensstreek vanaf 1118 (218). Tussen 1115 en 1118 trok hij rond als prediker in de omgeving van Xanten en Fürstenberg, en dit zonder toelating, en vanaf begin 1119 tot 1125, met pauselijke toelating, in Noord-Frankrijk, het huidige België en het Rijnland.

Het is niet onjuist graaf Theobald II van Champagne, IV van Blois, te betitelen als graaf van Blois en Chartres (38,392), alleen misschien minder gebruikelijk⁴). Bij de «beking» van Vitalis van rijk kanunnik tot arme eremiet (15,19), wijst de auteur terecht op de invloed van *Lukas*, 14,33 en van de beking van Antonius (15). Misschien mag hier bovendien gewezen worden op de veel voorkomende wit-zwart-techniek in de hagiografie. Wie afstand doet van zijn goederen wordt liefst afgeschilderd als zeer rijk; wie zich bekeert was vroeger een groot zondaar; wie zich uiteindelijk gewonnen geeft bij een vredeftichting was voorheen een verstokte dwarsligger. In zulke gevallen dient men zich af te vragen of die rijkdom, c.q. zondigheid of gramschap, niet met opzet werd overdreven om het contrast te versterken. Zeer juist heeft de auteur gezien dat het succes van Vitalis in de omzendbrief over zijn dood wordt overdreven (20,210). Dit is ongetwijfeld ook voor Norbert het geval in diens *Vitae*. Hagiografische teksten hebben vaak iets van een militair overwinningbulletin.

Misschien zullen de recensenten de auteur verwijten dat hij niet altijd naar de beste tekstuitgaven verwijst, bijvoorbeeld naar de *Patrologia Latina* voor de brieven van Bernardus van Clairvaux (193, n.118), maar wellicht wordt ook in Nederland het opzoekingswerk in de bibliotheken reeds bemoeilijkt door besparingen, zodat men moeilijk nog kan eisen dat steeds het beste of recentste werk zou worden aangewend.

Tenslotte (*in cauda venenum!*) schijnt de auteur, voor het gevoel van Vlaamse lezers althans, enig misprijzen te tonen voor werken die in het Nederlands worden gepubliceerd(5). Er bestaan inderdaad meer frans-taligen dan nederlandstaligen als potentiële kopers en bovendien leefde Vitalis in een gebied dat later door Frankrijk werd geannexeerd, maar anderzijds zal men moeten toegeven dat de beste historische literatuur

⁴) Deze benaming vindt men ook in G. MEYER VON KNONAU, *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.*, dl. VII, Leipzig, 1909, blz. 127.

over Franse figuren, zoals dit boek, vaak niet door Fransen werd geschreven. Eén van de redenen is dat goede historici het zich tot een plicht rekenen de hele Europese literatuur te overzien, terwijl weinig Fransen daartoe in staat zijn. De Franse vertaling van dit werk kan men zeker niet slecht noemen, hoewel ze soms enigszins zwaar om lezen is, maar in dit soort onderwerpen van subtiële historische kritiek, waar elke nuancering moet worden afgewogen, stelt de lezer zich toch soms de vraag of de weergegeven nuancering exact de gevoeligheid van de auteur weergeeft, of een interpretatie van de vertaalster. Dit zou althans niet het geval zijn bij een publikatie in de moedertaal (weeral zo'n woord van Vlaams-particularistische oorsprong, of moet ik zeggen «origine»?) van de auteur.

In ieder geval moet dit werk ten eerste worden aanbevolen aan alwie belang stelt in de religieuze geschiedenis van de middeleeuwen en speciaal aan de velen die zich onzeker voelen bij het beoordelen van hagiografische teksten. Zij zullen hier een veilige leidraad vinden.

Mankevosstraat 71
B-1860 MEISE

W.M. Grauwen, O.Praem.